

РОЗВИТОК ОСОБИСТІСНИХ ЯКОСТЕЙ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА: ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Шевченко Ірина, студентка Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

Науковий керівник: О. В. Лоюк, кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри фахових методик та інноваційних технологій у початковій школі Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

***Анотація.** У статті обґрунтовано актуальність проблеми розвитку особистісних якостей, розкрито сутність понять «особистісні якості» та «розвиток особистісних якостей». Доведено чутливість молодшого шкільного віку у освоєнні дитиною особистісних якостей. Визначено методологічні підходи та принципи організації процесу розвитку особистісних якостей учнів у освітньому процесі початкової школи.*

***Ключові слова:** особистість, особистісні якості, молодший шкільний вік, методологічні підходи, принципи організації процесу розвитку особистісних якостей учнів, освітній процес початкової школи.*

DEVELOPMENT OF JUNIOR PUPIL'S PERSONAL QUALITIES: PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL ASPECT

***Annotation.** The article substantiates the problem relevance of personal qualities development, discloses the concepts essence of "personal qualities" and "personal qualities development". The sensitivity of the junior school age in the development of the child's personal qualities has been proved. The methodological approaches and principles of process organization of pupils' personal qualities development in the primary school educational process have been determined.*

***Key words:** personality, personal qualities, junior school age, methodological approaches, principles of process organization of pupils' personal qualities development, primary school educational process.*

Постановка проблеми. Сьогодні українська держава приділяє особливу увагу питанням щодо створення умов для становлення творчої, самостійної особистості, здатної покладати на себе відповідальність, приймати значущі

рішення, адекватно діяти та спілкуватися в соціумі. В Законі України «Про освіту», Концепції Нової української школи, Державному стандарті початкової освіти зазначається, що пріоритетним завданням сучасної школи є розвиток гармонійної особистості дитини, її соціальної та громадянської компетентностей, формування в неї основ активної життєвої позиції.

Сьогодні на часі – особистість молодої людини, яка цінує себе та оточуючих, впевнена у своїх можливостях, здатна реалізувати власний потенціал, задовольняти свої основні потреби, самостійно діяти, визначатися зі своїми пріоритетами, приймати незалежні рішення, відповідати за їх наслідки, орієнтуватися у новому середовищі, пристосовуватися до нових незвичних умов, відстоювати власні інтереси тощо.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Аналіз наукової літератури свідчить, що проблема становлення особистості в період дитинства розглядається в теоріях особистості, які спрямовані на гуманістичний розвиток та збереження моральних норм сучасного суспільства: особистісно орієнтоване виховання дитини (І. Бех); концепція формування особистості у дитячому віці (І. Божович); теорія особистості за принципом розвитку (Г. Костюк); особистість у загально-психологічній теорії діяльності (О. Леонтьєв); особистість у філософсько-психологічній концепції (С. Рубінштейн); теорії гуманістичної педагогіки в галузі дошкільного та початкового виховання (Я. Коменський, Й. Песталоцці, А. Макаренко, В. Сухомлинський); класичні підходи до формування моральних якостей особистості (І. Бех, Л. Виготський, О. Запорожець, В. Котирло) та ін.

Вагомий внесок у вивчення загальних психолого-педагогічних закономірностей розвитку особистісних якостей здійснено вченими А. Бойко, О. Гривою, Л. Варяницею, Р. Павелків, О. Стребною та ін.

В контексті нашого дослідження особливе місце займає молодший шкільний вік: в цьому віці освоюється навчальна діяльність, формується довільність психічних функцій, виникають рефлексія, самоконтроль, дії починають співвідноситися із внутрішнім планом, відбувається якісний стрибок

у системі взаємовідносин учня з однолітками та педагогом. Характерним для початкової школи є змістовно диференційований процес індивідуалізації особистості дитини. Навчальна діяльність є одним з найважливіших чинників, що здійснює вплив на формування моральних, соціальних, волевих якостей особистості молодшого школяра.

Проблемі розвитку особистісних якостей молодших школярів присвячені праці таких сучасних учених, як Н. Жиєнбаєва, Л. Карпушина, А. Хижняк, І. Червінська, О. Ширина та ін. Науковці відзначають досить низький рівень розвитку особистісних якостей молодших школярів та недостатнє обґрунтування психолого-педагогічних підвалин розвитку означеного феномену.

Також актуальність вирішення завдання розвитку у молодших школярів особистісних якостей у процесі навчальної діяльності підтверджується такими, що зберігаються в практиці початкового навчання, протиріччями: між переважною орієнтацією педагогів на кінцевий результат навчання і необхідністю цілісного особистісного розвитку дитини; між високими потенційними можливостями навчальної діяльності в плані реалізації вимог до учня на етапі переходу в основну школу та їх явною недооцінкою у сучасній практиці початкової освіти; між наявними науковими дослідженнями і методичними розробками щодо розвитку окремих, затребуваних нині якостей особистості молодшого школяра, і відсутністю в реальному освітньому процесі початкової школи цілісного підходу до формування і розвитку цих якостей.

З огляду на зазначене вище, **метою статті** є обґрунтування психолого-педагогічних підвалин розвитку особистісних якостей молодшого школяра.

Виклад основного матеріалу. Тенденції розвитку постіндустріального суспільства утверджують в теорії та практиці початкової освіти спрямованість на реалізацію розвивального особистісного потенціалу кожної дитини. Означене потребує цілісного обґрунтування філософсько-педагогічних основ понять «особистість», «особистісні якості», «розвиток особистісних якостей».

Насамперед, вважаємо за необхідне розглянути сутність поняття «особистість», яке трактується в психолого-педагогічній науці як:

соціалізований індивід, котрий утілює найсуттєвіші соціально значущі властивості. Як особистість людину розглядають у системі взаємин, що складаються у неї з іншими людьми, вона має свою життєву позицію, що утвердилася внаслідок тривалої і клопіткої свідомої праці, їй притаманні свобода волі, здатність до вибору, відповідальність; система соціально значущих якостей індивіда, міра оволодіння ним соціальними цінностями і його здатність до реалізації цих цінностей; поняття особистості пов'язане з поняттям індивідуальності – з творчим заломленням в індивіді загально-соціальних якостей з неповторною системою відносин конкретної людини до світу, з її індивідуальними здібностями соціальної взаємодії [3, с. 290–302]. З означеного можемо зробити висновок, що особистість – це людина як цінність, з притаманними їй характеристиками, якостями, заради якої здійснюється розвиток суспільства.

Якості особистості (особистісні якості) – це: схильність людини поводитись певним чином. Особистісні лише індивідуальні якості, важливі в системі міжособистісних стосунків групи, в якій перебуває конкретна людина як особистість [3, с. 293]; результат і узагальнений вияв стійких ставлень особистості, її діяльності та поведінки (вони розкривають ставлення особистості до суспільства, праці, людей та до самої себе) [7].

Вважаємо можливим дати власне тлумачення поняття «особистісні якості», уточнивши та розширивши його. *Особистісні якості* – психологічні характеристики особистості, що проявляються у вигляді ставлень до себе та навколишньої дійсності (людей, предметів, явищ, діяльності), формуються, удосконалюються упродовж життя власними силами суб'єкта під час взаємної діяльності та спілкування з іншими суб'єктами.

Звідси *розвиток особистісних якостей* трактується нами як процес формування власними силами сталих позитивних характеристик особистості на основі суб'єкт – суб'єктних відносин в соціумі.

Відповідно до теми нашого дослідження вважаємо за необхідне розглянути можливості молодшого шкільного віку у освоєнні дитиною

особистісних якостей, та, на цій основі, визначити методологічні підходи та принципи організації процесу розвитку особистісних якостей учнів початкової школи, що в комплексі складає, на нашу думку, психолого-педагогічні аспекти розвитку особистісних якостей молодшого школяра.

Вікові особливості молодших школярів щодо розвитку в них особистісних якостей. Молодший шкільний вік є сприятливим періодом для формування якостей особистості учня. Це пов'язано багато в чому з новою соціальною ситуацією розвитку – відбувається зміна способу і стилю життя: новий вид діяльності – навчальна, нова соціальна роль – учень, нові вимоги. На основі навчальної діяльності у дитини формується новий тип відносин з людьми, зростає значимість міжособистісних і ділових відносин. Навчальна діяльність як ведуча в означеному віці зобов'язує школяра до відповідальної, суспільно-контрольованої, цілеспрямованої діяльності, сприяє вихованню у дітей таких якостей як комунікабельність, вміння підпорядковувати свої інтереси інтересам колективу, толерантність, здатність до емпатії.

В молодшому шкільному віці інтенсивно розвивається самосвідомість: дитина починає розуміти, що вона є індивідуальністю, яка піддається соціальним впливам: вона зобов'язана вчитися і в процесі учіння змінювати себе, присвоюючи колективні знаки (мову, цифри тощо), колективні поняття, знання, ідеї, які існують у суспільстві, систему соціальних очікувань стосовно поведінки і ціннісних орієнтацій. Водночас дитина переживає свою унікальність, прагне утвердити себе серед дорослих і однолітків.

Встановлено, що основними особистісними новоутвореннями молодшого школяра є орієнтація на групу однолітків, формування особистісної рефлексії (здатності самостійно встановити межі своїх можливостей), формування усвідомленої і узагальненої самооцінки, усвідомлення і стриманість у прояві почуттів, формування вищих почуттів, формування вольових якостей.

Методологічні підходи уможливлення розвитку особистості учня початкової школи (складають основу реалізації компетентнісного підходу):

○ *особистісно зорієнтований*, в основі якого лежить орієнтація на становлення особистості, здатної орієнтуватися в умовах соціуму, визначати мету своєї діяльності, планувати та добирати адекватні засоби досягнення цілей, здійснювати реалізацію діяльності та нести відповідальність за її наслідки перед собою та перед соціумом, самостійно приймати рішення;

○ *діяльнісний*, який позиціонує організацію продуктивних видів діяльності, у яких знаходять прояв внутрішня активність дитини, її нахили, потреби, інтереси, формуються різноманітні стимули до саморозвитку, якості комунікабельності, самокритичності, працьовитості, – та, на цій основі, почуття успішності й впевненості у своїх силах. Лише у власній діяльності можливий розвиток людини, а саме: її інтелекту, мислення, здібностей, волі, працелюбності, цілеспрямованості, що дає підстави стверджувати про творчі можливості особистості [8, с. 32];

○ *синергетичний*, роль якого «полягає у ствердженні людиною себе як особистості, у внутрішньому її зростанні, самоорганізації, що можливо за умови демократичної системи соціального управління – джерела творчості». Визначальний вплив на розвиток особистісних якостей учнів має така організація освітнього процесу, за якої належна увага приділяється стимулюванню активності школярів, їх участі в спільній діяльності, що дає можливість кожному відчувати себе суб'єктом власної діяльності. Лише у спільній діяльності можливо створити дитину, бо сфера міжособистісної взаємодії включає в себе вміння співпереживати іншій особистості [4, с. 7].

Принципи організації освітнього процесу:

1) *принцип гуманізації освітнього процесу*. Означає, що педагог зосереджує увагу на дитині як найвищій цінності, задовольняє її потреби у розумінні, визнанні, прийнятті, справедливому ставленні до неї; стимулює свідоме ставлення до своєї життєдіяльності: поведінки, діяльності, життєвих виборів; враховує при цьому вікові та індивідуальні особливості. Гуманістична етика базується на вірі в людину, визнанні її свободи та розуму, самостійності, індивідуальності, зверненні до внутрішнього світу особистості;

2) *принцип дитиноцентризму* – особистісно орієнтованої парадигми зі складовими: повага до особистості дитини, право на індивідуальність, самовияв сутності, самореалізація [4];

3) *принцип єдності прав, свободи вибору та відповідальності особистості*: сприйняття особистості вихованця як вищої соціальної цінності, визнання його права на свободу, на розвиток здібностей і виявлення індивідуальності; збереження і розширення прав в шкільному колективі; відповідальність учня перед собою, колективом, батьками за свої вчинки, дії, за наслідки свого вибору [6, с. 23]. В тому, що людина творить себе в своїй діяльності, – суть відповідальності людини перед самою собою та перед суспільством;

4) *принцип діалогічності та співробітництва у навчальному процесі* передбачає цілеспрямоване створення умов для розвитку партнерських взаємовідносин всіх суб'єктів навчально-виховного процесу на засадах взаємної поваги, взаємозалежності та відповідальності;

5) *принцип суб'єкт-суб'єктної взаємодії* передбачає, що учасники освітнього процесу виступають рівноправними партнерами у процесі спілкування та спільної діяльності, поважають точку зору один одного. Вчитель ставиться до дитини як до суб'єкта власного розвитку, рахується з її потребами, інтересами, системою звичок та цінностей, виявляє емпатію [1, с. 712–713].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Означені вище психолого-педагогічні аспекти спрямовують педагога на організацію освітнього процесу у початковій школі на засадах ціннісного ставлення до кожної дитини шляхом суб'єкт–суб'єктної взаємодії та спілкування задля формування та розвитку в учнів позитивних якостей особистості. Перспективами подальших розвідок вважаємо розгляд питання готовності майбутніх учителів початкової школи до розвитку особистісних якостей їхніх вихованців.

Список використаних джерел:

1. Бех І. Д. Принципи сучасної освіти / І. Д. Бех // Світ виховання. – 2005. – № 5(12). – С. 7–11.

2. Державний стандарт початкової освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-п#n12>
3. Загальна психологія : Підручник / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін. – К. : Либідь, 2005. – 464 с.
4. Кремень В. Г. Освіта і суспільство в парадигмі синергетичного мислення // Педагогіка і психологія. – №2. – 2012. – С.8–12.
5. Нова українська школа: poradnik dla vchytelja / Під заг. ред. Н. Бібік. – К. : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. – 206 с.
6. Практична педагогіка виховання : посібник з теорії та методики виховання / за ред. М. Ю. Красовицького ; упорядник Іванюк Г. І. – Київ – Івано-Франківськ : Плай, 2000. – 218 с.
7. Шилова М. И. Мониторинг процесса воспитания школьников / М. И. Шилова // Педагогика. – 2001. – №5. – С.40–45.
8. Шуман С. Г. Место воспитания в целостном процессе развития личности / С. Г. Шуман // Образование в современной школе. – 2002. – № 4. – С. 27–33.